COMPLETĂRI LA *DICȚIONARUL ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE* (DELR)

DRAGOȘ MOLDOVANU*

În anul 2012 am publicat în „Revue Romane”, vol. 47, nr. 1, p. 161–179, articolul *La découverte d'un mot et de son étymologie: le lat.* ***clivus*** *en roumain et dans les patois ucrainiens carpatiques*. Pe lângă etimologie – care este certă – am oferit şi o prezentare sistematică a evantaiului semantic al acestui cuvânt, cvasinecunoscut, cu citate româneşti, apoi a variantelor sale, fonetice, lexicale şi morfologice, în sfârşit, a corespondentelor din alte limbi (ucraineană şi albaneză), de o manieră care să faciliteze preluarea integrală sau selectivă a întregului material în lucrări lexicografice (DLR şi DELR). Conştient de faptul că revista menționată (ca şi multe alte reviste de romanistică) nu va putea fi consultată (de altfel nici nu figurează în bibliografia lor), am trimis fotocopii după articolul meu, pentru a-l face cunoscut redactorilor celor două opere lexicografice fundamentale. Spre surprinderea mea, articolul a fost ignorat, astfel încât în DELR (vol. II, partea 1, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015) şi în DLR (serie nouă, în curs de definitivare), cuvântul *chiu*, care reprezintă o prețioasă relicvă a latinității dunărene şi, în acelaşi timp, o nouă concordanță cu friulana, cu dialectele italiene nordice şi cu albaneza, a fost eliminat cu totul. Considerând că această omisiune este inacceptabilă, m-am gândit să ofer un rezumat al analizei mele, publicat într-o revistă (ALIL) inclusă în bibliografiile DELR şi DLR, cu speranța că ea va fi avută în vedere măcar în DLR (Litera C), care încă nu a fost predat la tipar. Toate citatele au fost preluate din materialul de anchetă al dnei Gabriela Macovei, adunat din Vrancea şi publicat în mai multe lucrări de specialitate.

CHIU s.n. (Regional, mai ales în Vrancea) **1.** Culme îngustă de deal sau de munte, cu versanți abrupți. *Chiul dealului înseamnă o creastă, o culme de munte.*// *Chiul dealului sau zarea dealului e acelaşi lucru.* ANCHETĂ.

1.a. Vârf ascuțit. *Voi spuneți chisc; noi aşa am apucat din bătrâni: chiul dealului.* // *Chiurile sunt cele mai înalte, mai stâncoase şi mai ascuțite vârfuri din acei munți.* ANCHETĂ.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2016, Bucureşti, p. 133–135

BDD-A26945 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

1.b. Cumpăna apelor. *Chiul dealului desparte două chiuri de apă.*// *Chiul apei sau schiul apei* [este] *cumpăna munţilor de unde pornesc schiurile de apă.* ANCHETĂ.

1.c. Cărare pe culme. *Chiul dealului* [este] *poteca* [...] *care merge pe creasta dealului.* // *Prin bătrâni se spunea: ,,ia-o pe chiul ăla!" adică pe o creastă de deal, o culme în lung* [...]. *Îi singura cărare de unde se vede şi într-o parte şi în cealaltă.* ANCHETĂ.

1.d. Tăişul baltagului. *Bătrânii spuneau: ,,l-am atins cu chiul baltagului", adică cu vârful baltagului, care vine întors ca la cosor.* ANCHETĂ.

2. Pantă sau coastă de deal abruptă; râpă, prăpastie. *Chiul este o* [...] *coastă mergând până-n vârf.* // *Dealu la Chiul, Râpa la Chiu* [...] *denumesc o râpă stâncoasă.* // *Chiurile pe Rața* [este] *un loc prăpăstios tare.* ANCHETĂ.

2.a. Cărare pe o coastă abruptă. *O luai pe chiul dealului ca să poţi ajunge la culmea dealului.* // *Coborâm pe schiu la vale, adică-i o potecă printre poieni, cu piatră pe ea, cu stâncă multă.* ANCHETĂ.

2.b. Porțiunea în pantă abruptă a cursului unui pârâu; p. e x t. pârâu cu un astfel de curs. *Un chiu are cădere mare, adică curge în pantă mare.* [...] *Toate chiurile au cădere mare.* // *Îi chiu numai dacă-i pârâu îngust şi-s locuri stâncoase.* ANCHETĂ.

2.c. Torent; şi în e x p r. *apa vine chiu* 'curge torențial'. *Chiul Văcăriei are apă când plouă sau se topeşte zăpada.* // *La vreme rea vine apa chiu.* ANCHETĂ.

2.d. Perete de stâncă pe care „îl sare" un pârâu; cascadă. *Chiu la noi se spune la o cădere, la o cascadă.* // *Schiul apei înseamnă că coboară pe stânci apa, cade în cădere* [= în cascadă]. ANCHETĂ.

2.e. Cărare pe lângă un pârâu cu o pantă abruptă. *Când spuneau ,,mergem pe chiul apei" sau ,,mergem pe chiu în sus", asta însemna că o luam pe apă în sus, adică pe marginea apei, pe cărarea care însoţeşte apa.* ANCHETĂ.

2.f. Groapă adâncă în coasta unui munte; văgăună. *Chiua îi isarului* [...] *îi numai văgăuna.* // *Chiul Zboinii Negre este o cufundătură, o găvănă.* ANCHETĂ.

– Derivate: **a.** Diminutive: **chiuleț**, **chiulică**, **chiişoară**; **b.** Augmentative: **chiloi**, **chioană**, **chilană**, **chiuloană**, **chiuloi**, **chioan**, **chioaie**.

– Contaminări: **a.** Cu sensul de „vârf stâncos şi ascuțit": **chiufleică** (+ *țifleică*), **chiufleură** (+ *țifleură*), **chiumandău** (+ *țigmandău*), **chiurlui** (+ *țurlui*), **chiuhă** (+ ciuhă), **chiucău** (+ *ciucău*), **chiucan** (+ *ciucan*), **chiucar** (+ *ciucar*); **b.** Cu sensul de „prăpăstii, stâncării, locuri rele": **chiuhăraie** (+ *tihăraie*), **chiuhar** (+ *țuhar*), **chiuhau** (+ *țuhau*), **chiuclau(r)** (+ *coclau(r)*).

– Pl. **chiuri**. Variante: **chiuă**, pl. **chii** s.f. (sub influența sinonimelor uzuale *culmare* şi *chică*); **chiur** s.m. şi **chiură** s.f. (sg. refăcute de la pl. **chiuri**); **schiu**, pl. ***schiuri*** s.n. (explicabil prin proteza lui *s-*, ca în *căluş – scăluş*, *cheuna – scheuna*, *chiaucă – schiaucă*, *cofană – scofană* etc.); **schiură**, pl. ***schiure*** s.f. (sg. refăcut de la pl. *schiuri*); **chie** s.f. (sg. refăcut de la pl. *chii* al lui *chiuă*) şi **ghie**

BDD-A26945 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

(prin sonorizarea cons. palatale); **ĉiu** (în nord-estul Transilv., prin evoluția dialectală a oclusivei palatale *ḱ* la africată); **t́iu** (în sudul Transilv., prin evoluția dialectală a oclusivei palatale *ḱ* la oclusivă prepalatală).

– Etimologie: lat. **clivus**, **-i** s.m. (< v. italic **klei–u̯os* ‘côte, pente d’une montagne’), ‘pente aride’ (locus acclivis et arduus) →‘sommet aux bords escarpés’ (clivosus mons), deal cu mare înclinare a pantei (devexitas), cărare în pantă (semita acclivis/declivis), albie în coasta muntelui (alveus in latere montis situs), torentul (vallis pluviale) format pe povârnişul unui munte. Păstrat în nordul Italiei: friulanul *kleve* ‘drum abrupt, râpos’, valtelinezul *čef* ‘abrupt’, lucchezul *chivicello* ‘culme’, istrianul *kio*, valezul *kĺaiva* şi în toponime din zona respectivă. Fricativa bilabială fonică -*w*- a evoluat la fricativă labiodentală în italiană şi retoromană, iar în română la semivocala -u̯-. Un v. rom. *cliu̯u* a fost împrumutat în graiurile ucrainene carpatice în forma *klywa* ‘coastă de deal, râpă’, ‘vârf neîmpădurit al unui deal’, printr-o adaptare morfologică, la fel ca v. rom. *cĺagu* (< lat. **clagum*) > ucr. *Klaga*. Un alb. *qye* s.f. ‘sommet de montagne’, ‘dos de couteau’, ‘rocher en pointe; paroi de rocher’, cu pl. *qetë*, considerat drept un cuvânt misterios de către Eq. Çabej, se explică prin latinul *clivis* (forma de feminin a lui *clivus*, de la care grupul consonantic *cl* a putut evolua la prepalatala surdă *q* prin secolele II–III d.H. (după datarea lui G. Bonfante).

ADDITIONS TO THE *ETYMOLOGICAL ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY (DELR)*

ABSTRACT

Discovered in the Vrancea County as a result of toponymic surveys, the Rom. *chiu* has the semasiological field of its etymon, the Lat. *clivus*. The intermediary phase of its phonetic evolution (*cliu̯u*) is indirectly attested by the Ukr. *klyva*. The same Latin lexical base was preserved in Alb. *qye* as well. The Romanian word must be added to both the Romanian-Albanian correspondences registered up to the present day and to those among Romanian, Rhaeto-Romance and the Northern Italian dialects.

Keywords: *toponymic survey*, *interlinguistic contacts*, *resemantisation*, *semasiological field*, *Romance correspondences*

BDD-A26945 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)

BDD-A26945 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:58:19 UTC)